

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2024.02.075
УДК 94:323.281(477.46)«1937/1938»(045)

Олег Бажан (м. Київ)

кандидат історичних наук, старший
науковий співробітник відділу історії
державного терору радянської доби
Інституту історії України НАН України
E-mail: bazhanclio@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>

Вадим Золотарьов (м. Харків)

кандидат технічних наук, доцент
Харківського національного
університету радіоелектроніки
E-mail: v.zolotaryov@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6214-755X>

До питання про діяльність міжрайонних оперативних груп обласних управлінь НКВС УРСР у липні 1937 р. – листопаді 1938 р. на прикладі «уманського куца»

У статті на основі архівних джерел розглядаються питання функціонування міжрайонних оперативних груп НКВС у добу Великого терору. На прикладі діяльності в липні 1937 р. – травні 1939 р. Уманської міжрайонної оперативної групи розкриваються обставини заснування, особливості функціонування, методи досягнення цілей та завдань тимчасових чекістських органів, які мали на місцях реалізовувати планові завдання центрального апарату НКВС по нейтралізації так званих ворогів народу. Відповідно до основних дослідницьких завдань відтворюється вертикаль Великого терору, висвітлюється рутину функціонування карального механізму у віддалених від центру регіонах, проаналізовано керівний склад та обставини вибору дислокації для міжрайонних оперативних груп НКВС.

Ключові слова: міжрайонні оперативні групи НКВС, Великий терор, Умань.

Oleh Bazhan (Kyiv)

candidate of Historical Sciences, Senior
researcher Department of History of State Terror
of the Soviet period of the Institute of History
of the National Academy of Sciences of Ukraine
E-mail: bazhanclio@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>

Vadym Zolotaryov (Kharkiv)

candidate of technical sciences professor of
Kharkiv National University of Radioelectronics
E-mail: v.zolotaryov@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6214-755X>

On the activity of inter-district operational groups of the regional offices of the NKVD of the Ukrainian SSR during the July 1937 – November 1938 on the example of the «Uman bush»

The article, based on archival sources, examines the functioning of inter-district operational groups of the NKVD during the Great Terror. Using the example of the activities of the Uman inter-district operational group in July 1937–May 1939, the circumstances of its establishment, features of functioning, methods of achieving the goals and tasks of the temporary Chekist bodies are revealed. Their tasks were to implement the planned tasks of the NKVD central apparatus in regions to neutralize the so-called enemies of the people. In accordance with the main research tasks, the vertical of the Great Terror is recreated, the routine functioning of the punitive mechanism in regions remote from the center is highlighted, the leadership structure and the circumstances of the choice of deployment for inter-district operational groups of the NKVD are analyzed.

Key words: inter-district operational groups of the NKVD, Great Terror, Uman.

Доба Великого терору на теренах СРСР у 1937–1938 роках посідає важливе місце у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Основна увага науковців фокусується на історико-правових аспектах сталінської репресивної політики, на природі «сталінізму», механізмі функціонування радянської тоталітарної системи, основних напрямках діяльності радянських органів державної безпеки у період масових політичних репресій у другій половині 1930-х років. Однак інтерес істориків менш прикутий до з'ясування особливостей структурних перебудов карального апарату, розвитку організаційної структури НКВС під час масових політичних репресій в 1937–1938 років. висвітленню діяльності місцевих органів НКВС – головних провідників Великого терору.

Відомо, що значну роль у забезпеченні вертикалі терору у 1937–1938 роках відводилася тимчасовим чекістським органам (МРОГ). Даної проблематики торкалися у своїх дослідженнях О. Бажан¹, Л. Віола² та В. Золотарьов³. Автори статті ставлять за мету висвітлити заходи керівних органів НКВС, спрямованих на підвищення

«ефективності» територіальних органів державної безпеки у сфері оперативної діяльності та галузі позасудових повноважень у період масових арештів в 1937–1938 роках, виокремити особливості організаційно-структурної побудови та функціонального призначення Уманської міжрайонної оперативної групи.

Напередодні розгортання влітку 1937 р. масштабної кампанії масових репресій, спрямованих проти реальних і потенційних опонентів комуністичного ладу наркомат внутрішніх справ СРСР, сконцентрував значні зусилля на удосконаленні карального апарату в межах відомства. Особливе значення у реалізації планомірної діяльності по забезпеченню державної безпеки у межах певної територіальної зони відводилося МРОГ – виконавчій вертикалі, яка в рамках окреслених теренів та підпорядкування мала якісно налагодити боротьбу з класовим ворогом та різноманітними проявами «антирадянських елементів»⁴. Нову структуру в межах територіальних органів держбезпеки у столичному регіоні України почали розробляти на початок літа 1936

¹ Бажан О. Г. Вертикаль терору: діяльність Уманської міжрайонної оперативно-слідчої групи НКВС у 1937–1938 роках // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2016. Т. 182. С. 41–48.

² Віола Л. Дело Уманского районного отдела // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2015. № 2. С. 180–223.

³ Золотарьов В. Діяльність органів радянської держбезпеки зі здійснення «куркульської операції» у Харківській області (1937–1938 рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2007. № 1. С. 158–171.

⁴ Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937–1938 рр. Ч.1. / упоряд. С.Кокін, М. Юнге. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 80.

року. У доповідній записці начальника УНКВС по Київській області Миколи Шарова⁵ під назвою «Про організацію проєктованих міжрайонних оперативних груп УДБ Київської області» на адресу наркома внутрішніх справ Всеволода Балицького від 10 червня 1936 р. йшлося про наміри створити у столичному регіоні 8 міжрайонних оперативних груп НКВС з базуванням у містах: Умань (у зоні відповідальності – 11 районів Київської області), Біла Церква (10 районів), Черкаси (8 районів), Київ (11 районів), Малин – (9 районів), Золотоноша – (7 районів), Звенигородка (10 районів), Сквиря (8 районів).

*Микола
Давидович Шаров*

У залежності від кількості та важливості районів апарат МРОГ мав налічувати від 13 до 20 співробітників з прикріпленим технічно обслуговуючим персоналом (2 машиністки, 1 шофер, 2 вахтери та прибиральниця). Один з помічників оперуповноважених у кожній із МРОГ перебирав на себе функції оперативного секретаря (облік агентури, контроль виконання та ведення оперативного діловодства). У службовому документі акцентувалася увага на статусі керівника підрозділу та на основних завданнях МРОГ: «Начальник оперативної групи вважається на правах начальника відділку облуправління і безпосередньо підпорядковується начальнику обласного управління НКВС. Оперативні групи проводять свою роботу самостійно і ні в якому разі не повинні зливатися з апаратом райвідділів чи особливих від-

ділків. Оперативні групи ніяких адміністративних функцій не виконують... Основне завдання оперативних груп полягає у забезпеченні державної безпеки на території, що обслуговується та боротьбі з усіма видами активних проявів класового ворога (к.-р. формування, шпигунство, терор, диверсія, шкідництво»⁶. Оперативна група займається лише агентурною роботою та слідством... Масового інформування по колгоспам, радгоспам, промпідприємствам, радапарату оперативні групи не створюють... Оперативним групам забороняється мати свої штампи, печатки, ордери, а також вести фінансову звітність... Апарати оперативних груп комплектуються за рахунок скорочення у всіх райвідділах працівників УДБ»⁷.

Для створення належного функціонування міжрайонних оперативних груп, а також для посилення апарату окружних відділів НКВС по Київській області планувалось залучити 287 одиниць оперативного штату і кошти у розмірі 116.864 крб. На розгляд керманіча радянських спецслужб в Українській СРР В. Балицького було представлено приблизні штати оперативних груп, які мали дислокуватися на теренах Київської області. Так, у зону оперативної відповідальності Уманської оперативної групи УДБ включено Бабанський, Жашківський, Маньківський, Монастирищенський, Ладизинський, Оратівський, Христинівський, Уманський, Підвисоцький, Плисківський райони тогочасної Київської області. Розроблений обласним управлінням НКВС по Київській області штатний розпис Уманської МРОГ виглядав наступним чином (таблиця 1):

⁵ Шаров (Шавер) Микола Давидович (1897–1939). Народився у Санкт-Петербурзі в родині чоботаря. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1917 року. В ЧК з 1919 р. З 20.04.1932 р. – заступник голови ДПУ Білоруської РСР. З 31.03.1935 р. – начальник УНКВС Київської області. 29.12.1937 р. – відкликаний до НКВС СРСР. З 10.01.1938 р. – начальник УНКВС по Сталінградській області. 27.09.1938 р. заарештований. 22.02.1939 р. – засуджений ВК ВС СРСР до розстрілу за статтями 58-1 «а», 58-8, 58-11 КК РРФСР. Звання: старший майор ДБ (29.11.1935 р.). Нагороджений орденами Червоного Прапора (23.02.1923 р.) і Червоної Зірки (19.12.1937 р.).

⁶ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 205, арк. 15–17.

⁷ Там само.

Таблиця 1

Пропонована структура штатного розпису Уманської МРОГ

Штат групи	Кількість одиниць	Оклад
начальник групи	1	700 крб
оперуповноважених	13	450 крб
пом оперуповноважених	6	400 крб
машиністок	2	207 крб
шоферів	1	285 крб
вахтерів 1 кат.	1	250 крб
вахтерів 2 кат.	1	225 крб
обслуговуючий	1	110 крб ⁸

Однак проєкт по створенню широкої мережі міжрайонних оперативних груп НКВС на Київщині на певний час було відкладено. Натомість провід обласного управління НКВС по Київській області на початку 1937 р. зосередився на організації оперативних слідчих груп (ОСГ), які в деяких документах називалися також міжрайонними оперативними групами, з дислокацією у містах Біла Церква, Черкаси та Умань⁹. Пошук оптимальної форми організації досудового розслідування був продиктований складністю та великим обсягом кримінального провадження у зазначених регіонах. Керівником Уманської ОСГ було призначено Ісая Бабича¹⁰, який на посаді начальника 4-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС Київської області проявив себе як сумлінний працівник та вдалий організатор з ключовими показниками ефективності в роботі (за перший квартал 1937 р. під орудою досвідченого чекіста співробітниками секретно-політичного відділу обласного Управління НКВС заарештовано

144 осіб по лінії «троцькістсько-зінов'євської контрреволюції»¹¹).

До Уманського райвідділу НКВС (в оперативному обслуговуванні низового підрозділу органів держбезпеки перебувала міська рада, 16 сільських рад, 23 колгоспи, МТС, ремонтно-тракторний завод, електростанція, завод сільгосптехніки, спиртовий завод, пивний завод, артіль та низка інших промислових об'єктів¹²) Ісай Бабич разом з оперативною

*Ісай Якович
Бабич*

групою з 5 співробітників УНКВС по Київській області (серед яких були: начальник відділку 4-го відділу Олександр Томін, оперуповноважений 3-го (контррозвідувального) Петро Любинецький, оперуповноважений 4-го відділу Віктор Маковський та ін), прибув наприкінці травня 1937 року¹³.

⁸ ГДА СБУ, ф.16, оп. 1, спр. 205, арк. 15–17.

⁹ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 7.

¹⁰ **Бабич Ісай Якович (1902–1948)**. Народився у Бериславі Херсонської губернії в родині кравця. Єврей. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1920 року. В ЧК з 1920 року. З 27.08.1934 р. начальник секретно-політичного відділу (СПВ) УДБ УНКВС Одеської області. З 22.07.1935 р. – начальник СПВ УДБ УНКВС Київської області. З 04.08.1937 р. – заступник начальника УНКВС Одеської області. З 22.10.1937 р. по 28.03.1938 р. – заступник начальника УНКВС Київської області. У грудні 1937 р. – лютому 1938 р. – перебував на посаді начальника УНКВС Київської області. З 28.03.1938 р. – начальник 2-го відділу 2-го Управління (особливих відділів) НКВС СРСР. Звання: капітан ДБ (08.01.1936 р.), майор ДБ (17.11.1937 р.), генерал-лейтенант (1943 р.). Нагороджений орденом Червоної Зірки (19.12.1937 р.).

¹¹ ГДА СБУ, ф. 13, спр. КПИ 408, т. 1, арк. 103

¹² ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 743, т. 1, арк. 18

¹³ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 49 зв., т. 5, арк. 59.

Члени київської бригади у статусі старших слідчих, очолили окремі напрями оперативної роботи в Уманському райвідділі НКВС. Відразу по приїзду Ісай Бабич провів нараду слідчих та працівників оперативних підрозділів Уманського райвідділу НКВС та наголосив, що «тепер із заарештованими нічого панькатися, працювати з ними дозволяється стільки, скільки потрібно і за потреби можна натиснути»¹⁴.

Організаційно-управлінська структура НКВС в Умані, очолювана Ісаєм Бабичем з розгортанням масштабної кампанії масових репресій у липні-серпні 1937 року була трансформована у міжрайонну оперативну групу (МРОГ). Згідно з оперативним наказом НКВС СРСР № 00447 «Про операцію з репресування колишніх куркулів, кримінальників та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р. територія республік, країв, областей поділялася на оперативні сектори, в яких розгорталися оперативні групи під керівництвом відповідального працівника крайового чи обласного Управління НКВС, а у деяких випадках начальників районних і міських відділів держбезпеки. На зверхників оперативних груп покладалося керівництво обліком і виявлення осіб, які підлягали репресіям, керівництво слідством, затвердження обвинувальних актів і виконання вироків трійок¹⁵.

Відновити повний список начальників МРОГ достатньо складно, оскільки призначення на цю посаду не проводилося наказами по особовому складу НКВС СРСР або НКВС УРСР і не фіксувалися в послужних списках, довідках співробітників радянської держбезпеки, які зберігаються в їхніх особових справах, або службових картках. Втім, інколи відомості про роботу чекістів в рамках функціонування МРОГ можна знайти в нагородних листах або службових характеристиках співробітників НКВС. Ймовірно, що призначення в МРОГ вважалося суто

«місцевим відрядженням» і не завжди оформлювалися наказами по особовому складу обласного управління НКВС.

*Веніамін
Всеволодович
Брюховецький*

На сьогодні вдалося встановити лише окремих керівників МРОГ у підпорядкуванні Управління НКВС Київської та Полтавської областей, які діяли на лівобережній та східній частині сучасної Черкащини.

*Іван
Григорович
Вейс*

*Семен
Миколайович
Лівшиць*

У липні 1937 р. наказом М. Шарова на посаду начальника Уманської МРОГ було призначено Соломона Ісайовича Борисова-Лендермана, що продовжував очолювати Уманський райвідділ НКВС та Особливий відділ НКВС 99-ї стрілецької дивізії. Його фактично найближчим заступником став О. Томін, якого колеги часто називали начальником слідчої частини. Після відкомандирування С. Борисова у розпорядження НКВС СРСР наприкінці лютого 1938 р. обов'язки начальника МРОГ перебирає Олександр Сократович Томін, який формально продовжував числитися очільником відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Київської області.

¹⁴ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 7–7 зв.

¹⁵ Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937–1938 рр. Ч. 1. / упоряд. С. Кокін, М. Юнге. К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2010. С. 80.

Таблиця 2

Начальники МРОГ УНКВС, які діяли на теренах Золотоніського та Черкаського оперативних секторів у 1937–1938 рр.

Перебування на посаді	ПІБ	Офіційна посада в обласному НКВС
Начальники Золотоніської МРОГ УНКВС Полтавської області		
2-й квартал 1938	В. В. Брюховецький ¹⁶	Начальник відділку 4 відділу УДБ Полтавського ОУ НКВС
Начальники Черкаської МРОГ УНКВС Київської області		
07.1937 – 15.02.1938	І. Г. Вейс ¹⁷	Начальник Черкаського РВ НКВС і ОВ НКВС 58-ї сд
28.04.1938 – 01.1939	С. М. Лівшиць ¹⁸	Начальник Черкаського РВ НКВС

За наявними архівними документами є можливість повністю відтворити лише керівний склад Уманської МРОГ у період її існування з липня 1937 р. по травень 1939 року (таблиця 3).

Таблиця 3

Начальники Уманської МРОГ УНКВС Київської області (липень 1937 р. – травень 1939 рр.)

Перебування на посаді	ПІБ	Офіційна посада в обласному НКВС
07.1937 – 02.1938	С. І. Борисов	Начальник Уманського РВ НКВС і ОВ НКВС 99-ї стрілецької дивізії
02.1938 – 05.1938	О. С. Томін	Начальник відділку 4 відділу УДБ Київського ОУ НКВС
05.1938 – 05.1938	А. Ф. Поясов	Начальник 11 (водного) відділу УДБ Київського ОУ НКВС
05.1938 – 07.1938	В. К. Козаченко	Начальник відділку 4 відділу УДБ Київського ОУ НКВС
07.1938 – 11.1938	І. Г. Бабич	Начальник відділку 4 відділу УДБ Київського ОУ НКВС
12.1938- 1939	А. Ю. Рябичев	Оперуповноважений 3 відділу УДБ Київського ОУ НКВС

¹⁶ **Брюховецький (Дудниченко-Брюховецький) Веніамін Всеволодович (1905 – ?)**. Народився в м. Черново Ананьївського повіту Херсонської губернії в родині священника. Освіта нижча. Член ВКП(б). У 1928 р. виключений з лав ВКП(б). До 17.04.1936 р. – оперуповноважений секретно-політичного відділку УДБ Сумського міськвідділу НКВС. З 17.04.1936 р. – оперуповноважений, а з 26.07.1937 р. – т. в. о. начальника Лубенського райвідділу НКВС Харківської області. З 12.10.1937 р. – інспектор при начальнику УНКВС Полтавської області. У 1937–1938 рр. – помічник начальника та начальник відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Полтавської області. У 1938 р. – очолював Золотоніську та Кременчуцьку МРОГ УНКВС Полтавської області. У 1939 р. ЦК КП(б)У В. Брюховецького не затвердив на посаді начальника Кременчуцького міського відділу НКВС, оскільки він мав чуже соціальне походження та репресованого рідного брата, який мав духовний сан священника. У 1944 р. звільнений з НКВС через перебування на окупованій території. У 1946 р. звільнений з армії. У 1956 р. – бригадир миловарного заводу у Запоріжжі. Звання: молодший лейтенант ДБ (23.02.1936), майор.

¹⁷ **Вейс Іван Григорович (Вайсман Хацкель Гершович) (1896–1982)**. Народився в с. Мелешкевичи Мозирського повіту Мінської губернії в родині кравця. Єврей. Член ВКП(б) з 1918 року. Робітник на фанерній фабриці. У 1914–1917 рр. служив в армії, нагороджений двома Георгіївськими хрестами. У 1918–1920 рр. – у лавах РСЧА. В ЧК з 1921 року. З травня 1934 р. – начальник Горлівського міського відділу НКВС Донецької області. З кінця травня 1937 р. – начальник Черкаського райвідділу НКВС і особливого відділу НКВС 58-ї стрілецької дивізії. 15.02.1937 р. – заарештований. 13.04.1939 р. військовим трибуналом військ НКВС КВО засуджений до 5 років позбавлення волі за ст. 206-17 п. «а» КК УРСР. Пленум Верховного суду СРСР розглянув справу в порядку нагляду і вирок відмінив та звільнив з-під варті. З серпня 1940 р. – начальник слідчого відділу Управління пожежної охорони НКВС УРСР. Звільнений з МВС у 1954 році. Звання: старший лейтенант ДБ (22.03.1936 р.), майор ДБ. Помер у Челябінську.

У період перебування у керма Уманської МРОГ С. Борисова та О. Томіна (липень 1937–травень 1938 р.) відбувалися численні арешти та масштабна фабрикація кримінальних справ, пов'язаних з викриттям «антирадянської організації правих на Уманщині», «підпільного комітету української есерівської організації» реалізація так званої «куркульської операції» та репресії по «національним лініям». У ході першого місяця операції з «вилучення куркульського, кримінального та іншого контрреволюційного елемента» на першу декаду вересня 1937 р. Уманською МРОГ на виконання наказу № 00447 було репресовано 983 особи, у тому числі за 1-ю категорією – 651 особу, за 2-ю категорією – 332 особи (з них куркулів – 489; карних злочинців – 269; контрреволюційного елемента – 225)¹⁹.

Секрет такої продуктивності «уманського куца» (так між собою називали опергрупу чекісти) полягав у тому, що начальники райвідділень НКВС, провівши арешти, самотужки здійснювали слідство, спираючись лише на покази свідків, позаяк визнання звинуваченим власної провини у проведенні підривної антирадянської діяльності службовими інструкціями не вимагалось.

Заради виконання в повному обсязі лімітів 3-го відділу УНКВС Київської області на арешт громадян польської національності у зоні «уманського куца» у вересні 1937 р. С. Борисов вдався до «крадіжки» заарештованих на так званій «чужій території». Про оригінальний спосіб виконання оперативного наказу народного комісара внутрішніх справ СРСР Єжова № 00485 «Про операцію по репресуванню членів Польської військової організації (ПОВ) в СРСР» любив розповідати своїм колегам член Уманської

МРОГ, начальник Ладизинського райвідділу НКВС Іван Мишко: «У кінці 1937 р. був випадок, коли 3-й відділ КОУ НКВС дав вказівку Уманській групі, точно не пам'ятаю яку цифру, заарештувати по польській лінії, дуже міцно натискали дати у термін. Велика кількість засміченості по полякам... була в Монастирищенському районі, оскільки цей район відходив до Вінницької області (22 вересня 1937 р. 4 райони Київської області (Монастирищенський, Оратівський, Плисківський, Погребищенський) приєднані до складу Вінницької області – авт.) то КОУ НКВС вимагав їх згоди (Управління НКВС Вінницької обл. – авт.) і категорично заперечував проти арештів Уманської оперслідгрупи, то були випадки, що просто викрадали арештованих»²⁰.

Як з'ясувалося у ході розслідування Борисов дав розпорядження своїм підручним поїхати на 2-х вантажних машинах до Монастирищенського району і заарештувати недостаючу кількість людей. За керівництва Борисова та Томіна у роботі Уманською МРОГ мали місце «грубі порушення революційної законності». У приміщенні Уманського райвідділу НКВС була виділена кімната № 21, в якій з ініціативи та прямої вказівки Борисова та Томіна до заарештованих громадян застосовувалися фізичні засоби впливу. Керманічі МРОГ були причетні до створення нестерпних умов ув'язнення, у результаті чого траплялися і важкі смертельні випадки заарештованих громадян у зв'язку з «перевантаженням камер». Так, у лютому – травні 1938 р. в камері попереднього ув'язнення Уманського райвідділу міліції «померли від перевантаження» 4 осіб²¹. Загальна статистика померлих в Уманській тюрмі у добу Великого терору подана у вигляді таблиці 4.

¹⁸ Лівшиць Семен Миколайович (1910 - ?). Народився в Києві в родині бухгалтера. Єврей. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1932 року. Працював фрезерувальником. У лавах НКВС з 1934 року. З січня 1937 р. – оперуповноважений 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 28 квітня 1938 р. – начальник Черкаського районного відділу НКВС. З 28.08.1940 р. – начальник Кіровського райвідділу НКВС (м. Київ) Нагороджений знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (V) (14.08.1938). Звання: сержант ДБ (02.12.1936), лейтенант ДБ (11.01.1940), майор (1945 р.).

¹⁹ Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр. : у 2 ч. / упоряд. Сергій Кокін, Марк Юнге. Ч. 1. К.: Видавничий дім «Києво-Могиллянська академія», 2010. С. 337.

²⁰ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 170, 184.

²¹ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 86.

Таблиця 4

**Кількість смертних випадків у Загальній тюрмі № 2
УНКВС Київської області, м. Умань²²**

Період	Кількість смертних випадків
Липень – вересень 1937 року	2
Жовтень – грудень 1937 року	10
Січень – березень 1938 року	12
Квітень – червень 1938 року	10
Разом	34

Наприкінці травня 1938 р. Томіна перевели на посаду начальника 3-го відділу УДБ НКВС Молдавської АРСР. Новим очільником Уманської МРОГ став начальник 11-го (водного) відділу УДБ УНКВС Київської області Аким Пилипович Поясов, який вже за кілька днів був переведений заступником начальника УНКВС Миколаївської області.

Його наступником став начальник відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Київської області Василь Корнійович Козаченко. Від природи рудий здоровань здобув собі ім'я «ударною роботою» (в прямому і переносному значенні цього слова) влітку 1937 р. в слідчій групі НКВС УРСР по справам заарештованих чекістів. До Умані В. Козаченко прибув у супроводі заступника начальника УНКВС по Київській області Марка Борисовича Спектора (1903–1985) та інспектора при начальнику УНКВС КО Костянтина Дмитровича Купіріна (1906 – ?). «Контролери» з Києва вказали на невиконання МРОГ розпорядження обласного управління НКВС про арешт 12 осіб та звернули увагу на тривале перебування під вартою осіб, заарештованих за одним неконкретним звинуваченням²³.

Надоложувати прогалини у роботі мав Козаченко, якого колеги характеризували «абсолютно чекістськи безграмотною людиною і недосвідченим працівником»²⁴, «п'яницею», «звірем у поводженні з арештованими»²⁵. У гонитві за показниками виявлених «шпигунів», «диверсантів», «терористів», «шкідників» Козаченко на оперативних нарадах залякував підлеглих доганами від керівництва УНКВС Київської області та «північним таборами»²⁶. У слідчій роботі новоявлений начальник Уманської МРОГ увів так званий «конвеєр» (арештований тримався на допиті до повного фізичного виснаження) та вимагав від слідчих наносити побої ув'язненим. В. Козаченко зініціював арешти у «справі червоних партизан на Уманщині» та погодив в останній декаді червня 1938 р. незаконні затримання 77 осіб зі «списку кримінально-злочинного елементу, який підлягає виселенню з м. Умані»²⁷. Недоліки та відверті провали в оперативно-розшуковій діяльності Козаченка спонукали керівництво УНКВС Київської області до зміни прийнятих 3 місяцями раніше кадрових рішень.

У серпні 1938 р. очільник УНКВС по Київській області Олексій Долгушев²⁸

²² ГДА СБУ, Київ, ф. 5, спр. 38195, т. 6, арк. 388.

²³ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 272.

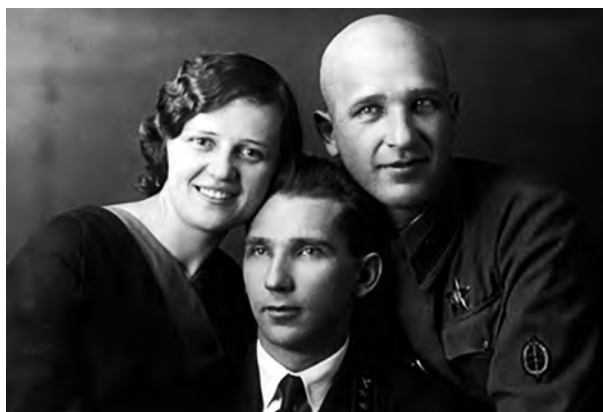
²⁴ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 98.

²⁵ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38237, т. 4, арк. 138–138 зв.

²⁶ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 100.

²⁷ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 5, арк. 12-13.

²⁸ **Долгушев Олексій Романович (1902–1977)**. Народився на станції Пачелма Пензенської губернії у родині залізничника. Росіянин. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1929 року. Кандидат у члени ЦК КП(б)У у червні 1938 – січні 1939 рр. В ДПУ з 1930 року. З 26.10.1936 р. – помічник начальника, а з 23.10.1937 р. – начальник відділку 5-го (особливого) відділу УДБ НКВС УРСР. З 24.02.1938 р. – начальник 1-го відділу (охорони) УДБ НКВС УРСР. З 28.05.1938 р. – начальник УНКВС Київської області. 18.01.1939 р. – заарештований. 27.05.1942 р. військовим трибуналом НКВС Уральського військового округу засуджений за ст. 206-17 «а» КК УРСР на смерть, розстріл був замінений 10 роками позбавлення волі. Звання: молодший лейтенант ДБ (23.03.1936 р.), лейтенант ДБ (17.11.1937 р.), старший лейтенант ДБ (14.04.1938 р.), капітан ДБ (13.06.1938 р.). Нагороджений орденом Червоної Зірки (19.12.1937 р.).

О. Р. Долгушев (крайній праворуч) з родичами

викликав начальника відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Київської області Івана Гнатовича Бабича і повідомив про обставини його призначення начальником Уманської МРОГ: «Козаченко наламавав дров ... я буду наполягати перед наркомом, щоб судили..., а вам потрібно поїхати та навести порядок!»²⁹. На момент приїзду Івана Бабича до Умані масові арешти, які активно проводилися під орудою Борисова, Томіна та Козаченка, за вказівкою центру були припинені. За наявності чималого арештантського контингенту, основна діяльність МРОГ зводилася до оформлення кримінальних справ на осіб, ув'язнених в основному за вказівкою попередника Івана Бабича – Василя Козаченка.

За свідченням сучасників на оперативних нарадах начальник УНКВС Київської області Олексій Долгушев регулярно ставив Івана Бабича підлегим у приклад, відзначав що, справи Уманської МРОГ завжди добре оформлені і можуть бути пропущені через трійку. Сам же Іван Бабич хвалився колегам «що на трійках зачитують справи «з франко-стелі», але це, як і створення «групових» справ на 40 чоловік, сходило йому з рук, оскільки він був спеціалістом «на арабські номери»³⁰.

На посаді керівника Уманської МРОГ Івана Бабича змінив оперуповноважений 3-го відділу УДБ Київського обласного управління НКВС, Абрам Юхимович Рябичев, який пропрацював до оста-

точного розформування групи в березні 1939 року.

За свідченнями начальника Томіна упродовж літа-осені 1937 року до роботи Уманської МРОГ поступово стали залучатися оперативні сили з числа працівників інших райвідділів НКВС Київської області і таким чином на момент проведення масових операцій утворилася група у кількості до 100 співробітників³¹.

Абрам Юхимович Рябичев

На підставі кримінальних справ Соломона Борисова, Олександра Томіна, Самійла Абрамовича та інших співробітників НКВС, звинувачених у період так званої «беріївської відлиги» у порушенні соціалістичної законності вдалося персоніфікувати 36 співробітників, які входили до складу Уманської МРОГ у добу Великого терору.

Стислі біографічні довідки на співробітників НКВС, які брали участь у роботі Уманської МРОГ у добу Великого терору

Абрамович Самійло Мойсейович (1903 - ?). Народився в Харкові в родині кравця. Освіта нижча. У лавах ВКП(б) з 1930 р. (виключений у 1938 р.). У РСЧА у 1918–1920 рр. У 1935–1937 рр. – начальник тюрми в Могилів-Подільському та Проскурові. З 26.03.1937 р. – начальник Уманської тюрми. 05.04.1938 р. – заарештований. Обвинувачувався за статтями 54-6, 54-7, 54-11 КК УРСР. 02.01.1939 р. – звільнений з-під арешту. 21.05.1939 р. – заарештований. На початку лютого 1941 р. військовим трибуналом військ НКВС Київського військового округу за ст. 206-17а КК УРСР засуджений до 6 років позбавлення волі.

²⁹ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38237, т. 4, арк. 129 зв.

³⁰ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38237, т. 4, арк. 127.

³¹ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 5, арк. 317.

Акімов Фрол Афанасійович (1904 – ?).

Народився у с. Алешня Козельського району Смоленської області. Член ВКП(б) з 1932 року. Начальник райвідділу міліції Підвисоцького району Київської області. З серпня 1937 р. брав участь у діяльності Уманської МРОГ.

Бабич Іван Гнатович (29.07.1902 – ?).

Народився у с. Мошни Черкаського повіту Київської губернії у селянській родині. Член ВКП(б) з 1926 року. Працював робітником. В РСЧА з листопада 1924 року. В ДПУ з травня 1928 року. У 1928–1930 рр. – уповноважений ДПУ по Черкаському, Кам'янському, Золотоніському районах. У 1930 р. – районний уповноважений ДПУ по Корсунському та Стеблівському районах. У 1930–1934 рр. – районний уповноважений ДПУ по Макарівському та Баранівському районах. У 1934 р. – начальник Переяславського райвідділу ДПУ Київської області. У 1934–1935 рр. – районний уповноважений НКВС по Сталінському району м. Києва. У 1935–1936 рр. – т. в. о. начальника адміністративно-господарського відділу УНКВС по Київській області. У 1936–1937 рр. – керуючий Броварською трудовою колонією відділу трудових колоній НКВС УРСР. Служив у 4-му (секретно-політичному) відділі УДБ УНКВС Київської області (з 1937 р. – районний уповноважений, з 1938 р. – т. в. о. начальника відділку, з 10.09.1938 р. – т. в. о. заступника начальника відділу). У 22.11.1938–1939 рр. – заступник начальника 5-го (іноземного) відділу УНКВС Київської області. На 08.1940 р. – директор Городищенського цукрового комбінату. На 07.03.1943 р. – начальник відділу Управління Особливих відділів НКВС СРСР. Закінчив службу 07.11.1943 р. Звання: майор державної безпеки (на 1943) Нагороди: орден «Знак Пошани» (07.03.1943 р.), знак почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV) (14.08.1938), цінний подарунок з грамотою від ЦВК УРСР (19.12.1937).

Белов Михайло Ілліч (1906 – ?).

Народився у с. Крутці Клиньського повіту Московської губернії в селянській родині. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1930 року. В ДПУ з 1931 року. З 09.09.1935 – начальник Бабанського райвідділу НКВС. З 01.07.1938 р. – начальник відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Київської області. З 1954 р. – пенсіонер КДБ. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.), майор.

*Михайло Ілліч
Белов*

*Григорій
Костянтинович
Блінкін*

Блінкін Григорій Костянтинович (1907 – ?). Народився у м. Степанці Київської губернії. Член ВКП(б) з 1926 року. В ОДПУ з 1930 року. У 1937–1938 рр. – оперуповноважений Ладижинського райвідділу НКВС.

З березня 1938 р. – оперуповноважений особливого відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії РСЧА. У період Другої світової війни, будучи начальником особливого відділу НКВС 49-ї кавалерійської дивізії, зник безвісті на Південно-Західному фронті. Звання: сержант ДБ (09.02.1936 р.), лейтенант ДБ.

Борисов-Лендерман Соломон Ісайович (1899–1955). Народився в Києві в міщанській родині кустаря-кравця і домогосподарки. Єврей. Освіта нижча. Член ВКП(б). У 1919–1921 рр. – вибув з лав РКП(б) механічно, і у 1928–1939 – виключений у зв'язку з арештом. У 1914–1918 рр. працював по найму робітником-кравцем. У 1919–1921 рр. служив в інженерному батальйоні та у батальйоні зв'язку РСЧА. В ЧК з 15.05.1921 року. У 1921–1922 рр. – уповноважений економічного відділу

Київської губ. ЧК. У 1922 – 1924 рр. – уповноважений інформаційного відділу Київського губвідділу ДПУ. У 1924–1925 рр. – уповноважений обліково-повідомного відділу Кременчуцького окрвідділу ДПУ (Полтавська губернія). У 1925–1927 рр. – помічник уповноваженого Зінов'євського окрвідділу ДПУ. У 1927–1928 рр. – уповноважений обліково-повідомного відділу Зінов'євського окрвідділу ДПУ. У 1928–1930 рр. – старший уповноважений обліково-повідомного відділу Зінов'євського окрвідділу ДПУ. У 1929–1930 рр. – старший уповноважений обліково-повідомного відділу Могилівського окрвідділу ДПУ. У 1930 р. – начальник обліково-повідомного відділку Херсонського окрвідділу ДПУ. У 1930–1931 рр. – оперуповноважений інформаційного відділу Житомирського оперативного сектора ДПУ. У 1931–1932 рр. – оперуповноважений секретно-політичного відділку Житомирського оперсектора ДПУ. У 1932–1933 рр. – помічник та заступник начальника ОВ 3-ї кавалерійської дивізії (м. Бердичів).

З 1933 р. – заступник начальника особливого відділу 2-го кавалерійського корпусу (м. Черкаси, Київська область). З 16.09.1934 р. – начальник Коростенського райвідділу НКВС Київської області і за сумісництвом особливого відділу 46-ї стрілецької дивізії РСЧА. З травня 1935 р. – начальник Коростенського окрвідділу НКВС Київської області і за сумісництвом ОВ 46-ї стрілецької дивізії РСЧА. З 05.11.1936 р. – начальник Уманського райвідділу НКВС і за сумісництвом особового відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії РСЧА. 25.02.1938 р. – відряджений до НКВС СРСР. З 26.03.1938 р. – заступник начальника Івдельського табору НКВС (Свердловська область). З 19.08.1938 р. – начальник Ново-Тамбовського табору НКВС (Комсомольськ-на-Амурі, Хабаровський край). 04.10.1939 р. заарештований в Комсомольську-на-Амурі. 06.02.1941 р. – військовим трибуналом військ НКВС Київського військового округу за ст. 206-17 «а» КК УРСР засуджений до 8 років позбавлення волі. У

січні 1943 р. – достроково звільнений з Котласького табору Архангельської області, відправлений на фронт. У серпні 1945 р. – звільнений в запас. Звання: капітан ДБ (09.02.1936 р.).

Булгаков Григорій Гнатович (1900 – ?).

Народився на станції Біла на Донбасі в робітничій родині. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1926 року. У 1918–1924 рр. у лавах РСЧА. Після звільнення з військової служби працював робітником і машиністом. В ДПУ з 1930 року. З 01.02.1935 р. – начальник Ротмістрівського райвідділу НКВС Київської області. 07.02.1937 р. – усунутий з посади як такий, що перебуває під слідством. З 01.06.1937 р. – оперуповноважений 4-го відділку УДБ Черкаського райвідділу НКВС. З 22.04.1938 р. – начальник Бабанського райвідділу НКВС Київської області. З 20.06.1938 р. – начальник Мирновського райвідділу НКВС (Кримська АРСР). У період Другої світової війни, будучи заступником начальника особливого відділу НКВС 67 стрілецької дивізії РСЧА, у 1941 р. зник безвісті на фронті. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.).

Верещук Петро Михайлович (1907 – ?).

Народився у с. Брашеванівка Цебриковської волості Тираспільського повіту Бессарабської губернії у родині селянина-бідняка. Освіта нижча. Позапартійний. В ОДПУ з 1931 року. Фельд'єгер 2-го розряду УРВ НКВС. У 1937–1938 рр. – виконавець смертних вироків.

Гальперін Борис Давидович (1892 – ?).

Народився у місті Житомирі у сім'ї кустаря. В 1937 р. у якості особливого обліковця мобілізований в органи НКВС. Протягом жовтня 1937 р. – березня 1938 р. працював слідчим Уманської міжрайонної оперативної групи.

Глубоковський Андріан Петрович (05.09.1906 – ?). Народився у с. Вознесенське в Башкирії в селянській родині. Освіта середня. Член ВКП (б) з 1928 р. (виключений у 1938 р. через арешт). В

ДПУ з 1931 року. З 03.03.1935 р. – помічник оперуповноваженого секретно-політичного відділу Троянівського райвідділу НКВС Київської області. З 01.09.1937 р. – начальник Підвисоцького райвідділу НКВС Київської області. Влітку 1938 р. – заарештований. На квітень 1939 р. знаходився під арештом. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.).

Данилов Антон Андронович (1906 – ?).

Народився у м. Олешки Таврійської губернії в родині робітника. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1932 року. В ДПУ з 1930 року. З 10.05.1933 р. – уповноважений, а з 01.09.1935 р. – оперуповноважений секретно-політичного відділу УДБ Уманського райвідділу НКВС. З 14.03.1938 р. – оперуповноважений 4-го відділку УДБ НКВС УРСР. У 1939 р. – помічник начальника відділу ЕКУ НКВС УРСР. До 1956 р. працював в КДБ. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.), підполковник.

Зудін Микола Павлович (1912 – ?).

Народився у м. Кадом Темніковського повіту Тамбовської губернії в селянській родині. Член ВЛКСМ з 1931 року. У 1932–1934 рр. – шофер в РСЧА. З вересня 1934 р. – 1939 р. – шофер Уманського райвідділу НКВС. 27 липня 1939 р. заарештований. Н початку лютого 1940 р. військовим трибуналом НКВС КВО за ст. 206-17 п «а» КК УРСР засуджений до 3-х років позбавлення волі умовно.

Калачевський Тихон Семенович (1902 – ?). Народився у с. Литвиновичі Чернігівської губернії у селянській родині. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1927 року. В ОДПУ з 1930 р. У 1937–1938 рр. – оперуповноважений і т. в. о. помічника начальника особливого відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії (м. Умань). 01.07.1939 р. звільнений в запас з посади начальника військової частини 4685 (м. Могилів-Подільський). Учасник Другої світової війни. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.), підполковник.

Козаченко Василь Корнійович (1905 – ?).

Народився в с. Томаківка Томаківської волості Катеринославського повіту Катеринославської губернії у селянській родині. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1931 року. У 1940 рр. – виключений за «античекістські методи слідства та систематичну пиятику». До 1920 р. працював батраком. У 1920–1924 рр. працював у сільськогосподарській комуні. У 1927–1929 рр. служив у 80-й Донбаській дивізії. Працював робітником. У лавах НКВС з 15.09.1935 року. У 15.09.1935 – 03.07.1937 рр. – помічник оперуповноваженого та оперуповноважений 4-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС Одеської області. З 03.07.1937 р. – працював в слідчій групі НКВС УРСР, яка займалася справами заарештованих співробітників НКВС. З 31.08.1937 р. – помічник начальника 3-го відділку 4-го відділу УДБ УНКВС УРСР. З 23.04.1938 р. – начальник відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Київської області. З липня 1938 р. – районний уповноважений Ленінського райвідділу НКВС м. Києва. У травні-липні 1938 р. – начальник Уманської міжрайонної оперативно-слідчої групи. 01.09.1938 р. – відряджений до НКВС СРСР. З 1938 р. – начальник відділу місць ув'язнення УНКВС Читинської області. 09.02.1939 р. – звільнений з посади. З 1939 р. – начальник Відділу по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності управління робітничо-селянської міліції УНКВС Читинської області. З 1939 р. – керуючий конторою у м. Чита. 09.09.1939 р. заарештований за порушення законності під час роботи в НКВС УРСР (побиття заарештованих, фальсифікація документів). 28.02.1940 р. військовим трибуналом військ НКВС Київського округу засуджений до 3 років позбавлення волі умовно. Працював у тресті «Читинський ліс». Учасник Другої світової війни. Звання: молодший лейтенант ДБ (28.11.1937 р.), рядовий. Нагороджений медаллю «За бойові заслуги» (03.10.1945 р.).

Король Григорій Іванович (? – ?). Молодший лейтенант ДБ (09.02.1936). Начальник Тетіївського районного відділу НКВС. 17.05.1939 звільнений з посади і НКВС.

Кравченко Омелян Федорович (1910 – ?). Народився у с. Селешина (?) Машівського району Полтавської області у селянській родині. Кандидат в члени ВКП(б) з 1939 року. З 1935 р. працював вахтером в Уманському райвідділу НКВС. Учасник бригади з виконання вироків над засудженими до смертної кари.

Крикленко Володимир Семенович (1890 – ?). Народився у Києві в родині палітурника. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1920 року. У 1918–1921 рр. – у лавах РСЧА. До серпня 1937 р. – начальник Підвисоцького районного відділу НКВС Київської області. У 1937–1938 рр. – слідчий Уманської МРОГ. У 1938 р. – 19.07.1939 р. – начальник Буцького районного відділу НКВС Київської області. До 1942 р. – оперуповноважений Білоцерківської внутрішньої тюрми НКВС. Під час Другої світової війни зник безвісті. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.).

Кучинський Михайло Терентійович (1889 – ?). Народився у м. Житомирі у селянській родині. Кандидат у члени ВКП(б) з 1933 року. В 1937 р. у якості особливого обліковця мобілізований в органи НКВС. Протягом жовтня-грудня 1937 р. та лютого-квітня 1938 р. працював слідчим Уманської міжрайонної оперативної групи. У лютого 1940 р. – ревізор фінансового відділу при Управлінні Південно-Західної залізниці.

Левін Давид Ілліч (? – ?). У 1937–1938 рр. – оперуповноважений Уманського районного відділу НКВС. 15.08.1938 р. відряджений до ГУТАБ. Звання: лейтенант ДБ (09.02.1936).

Любинецький Петро Васильович (1903 – ?). Народився в Києві. Член

ВКП(б) з 1939 року. З 1937 р. – оперуповноважений 3-го відділу УДБ УНКВС Київської області. З 17.03.1938 р. – оперуповноважений 3-го відділу Карельського табору НКВС. Звання: лейтенант ДБ (09.02.1936), підполковник. З 1946 р. – пенсіонер МВС.

Мишко Іван Андрійович (1904–1941). Народився у селі Царекостянтинівка Катеринославської губернії у родині батрака. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1929 року. З 01.12.1935 р. – начальник Ладижинського райвідділу НКВС. З 01.05.1938 р. – начальник Богуславського райвідділу НКВС. З 19.09.1938 р. – начальник відділку 3-го відділу УНКВС Київської області. Звання: сержант ДБ (09.02.1936 р.), молодший лейтенант ДБ (1939 р.). Загинув у часи Другої світової війни.

Наконечний Омелян Павлович (1904 – ?). Народився у м. Гайсин Подільської губернії. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1925 року. В ОДПУ з 1929 року. У 1934–1937 рр. – полковий оперуповноважений особливого НКВС 99-ї стрілецької дивізії (м. Умань). У 1937–1938 рр. – оперуповноважений 5-го відділу УДБ НКВС УРСР. До 1962 р. працював у КДБ. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.), полковник.

Нейман Борис Наумович (1907 – ?). Народився у м. Гайсин Подільської губернії у робітничій родині. У 1936–1937 р. – оперуповноважений Чорнобильського районного відділу НКВС. З лютого 1938 р. до літа 1939 р. – начальник Христинівського районного відділу НКВС. У липні 1939 р. звільнений з НКВС. Під час Другої світової війни працював в НКДБ. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.).

Петров Григорій Миколайович (1896 – ?). Народився на станції Куп'янськ Харківської губернії в робітничій родині. Освіта нижча. В ВКП(б) з 1918 року. Працював батраком, робітником, служив в царській армії, у 1917–1921 рр. – червоний пар-

тизан, червоноармієць. У міліції з 1928 р. У лютому 1935 р. – травні 1938 р. – начальник Маньківського районного відділу робітничо-селянської міліції НКВС. У серпні 1937 р. – травні 1938 р. – член Уманської МРОГ. У травні 1938 р. – звільнений з НКВС. Працював начальником автомобільного загону в Маньківці. Перед арештом – заступник голови Маньківського райвиконкому. 6 лютого 1941 р. – військовим трибуналом НКВС Київського військового округу за ст. 206-17 КК УРСР засуджений до 5 років позбавлення волі. Влітку 1943 р. мобілізований до армії. Звання: молодший лейтенант міліції (1936 р.).

Піванов Іван Миколайович (1904 – 1945). Народився у Могилівській губернії. Освіта середня. У 1937–1938 рр. – полковий оперуповноважений особливого відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії (м. Умань). Учасник бригади по виконанню смертних вироків над «ворогами народу» у м. Умані. Заарештований 19 серпня 1938 р., проте незабаром звільнений. У 1942 р., будучи начальником особового відділу НКВС 109 стрілецької дивізії потрапив у німецький полон. Помер після звільнення з концтабору. Звання: сержант ДБ (09.02.1936 р.), лейтенант ДБ.

Півчиков Ілля Михайлович (1893 – 1947). Народився в Одесі в родині службовця. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1917 р. В ДПУ з 1924 р. З вересня 1934 р. – заступник начальника особливого відділу НКВС 2-го кавалерійського корпусу (м. Житомир). У червні 1937 р. – жовтні 1938 р. – начальник особливого відділу НКВС 13-го стрілецького корпусу (м. Біла Церква). У 1937 р. працював у Черкаській МРОГ, у 1938 р. – очолював Білоцерківську МРОГ. З листопада 1938 р. працював в системі ГУТАБ. Старший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.), підполковник.

Поясов Аким Пилипович (22.04.1892 – ?). Народився в селі Березники Юр'ївського повіту Іванівської губернії в селянській родині. Освіта нижча: закінчив

*Аким Пилипович
Поясов*

земсько-парафіяльну школу. Член ВКП(б) з лютого 1919 року. З 1908 р. – ткач на фабриці Каретникова, с. Тейково Іванівської губернії. З 1912 р. – ткач на фабриці Ганшина (м. Юр'їв Польський). З 1913 р. – рядовий 68-го Бородінського піхотного полку (м. Володимир-Волинський Волинської губ.). У серпні 1914 р. – у бою під селом Комаровці потрапив до австрійського полону, в якому перебував до листопада 1918 року. З грудня 1918 р. – ткач на фабриці Прохорова (м. Юр'їв-Польський). З червня 1919 р. – червоноармієць загону Володимирської губ. ЧК. У вересні 1919 р. – жовтні 1920 р. – кур'єр, червоноармієць, командир взводу, комендант Революційного військового трибуналу (РВТ) 14-ї армії. З жовтня 1920 р. – заступник члена Колегії РВТ 47-ї стрілецької дивізії (м. Гайсин). З грудня 1920 р. – член Колегії РВТ 17-ї кавалерійської дивізії. У серпні 1922 р. – помічник військовому полку 2-ї кавалерійської дивізії (м. Чернігів). З серпня 1922 р. – помічник уповноваженого особливого відділу 2-ї кавалерійської дивізії (м. Чернігів). З 1923 р. – слідчий особливого відділу 1-го кавалерійського корпусу (м. Старокостянтинів). З 1924 р. – член колегії РВТ 2-ї кавалерійської дивізії. У 1925–1927 рр. – уповноважений, заступник начальника, т. в. о. начальника особливого відділу 1-го кавалерійського корпусу. З 01.07.1927 р. – помічник начальника особливого відділу 100-ї стрілецької дивізії (м. Біла Церква). З вересня 1928 р. – курсант вищої прикордонної школи ОДПУ в Москві. З 01.09.1929 р. – помічник начальника ОВ 95-ї стрілецької дивізії (м. Первомайськ). З 08.03.1932 р. – оперуповноважений, а з 21.06.1932 р. – начальник відділку особливого відділу Київського облвідділу ДПУ. У 01.04.1934 р. – 27.09.1937 р. – начальник Білоцерківського райвідділу ДПУ/НКВС Київської області. У 01.04.193 –

06.1937 р. – начальник особливого відділу НКВС 2-ї Туркестанської стрілецької дивізії. У 26.08.1936 р. – 06.1937 р. – начальник особливого відділу НКВС 13-го стрілецького корпусу. З 27.09.1937 р. – начальник 11-го (водного) відділу УДБ УНКВС Київської області. З 25.05.1938 р. – заступник начальника УНКВС Миколаївської області. 25.04.1939 р. – звільнений з НКВС «як такий, що перебував в австрійському полоні у 1914–1918 рр., і має по лінії дружини родичів, репресованих НКВС». У 1942 р. – директор Костянтинівського бондарного заводу в Ярославській області. У 1945 р. – директор заводу № 101 наркомату нафтової промисловості. Звання: старший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.), капітан ДБ (15.06.1938 р.). Нагороди: орден Червоної Зірки (19.12.1937 р.), 2 ордени Знак Пошани (06.02.1942 р., 15.04.1945 р.).

Рябичев Абрам Юхимович (1908 – ?). Народився в Катеринославі. Член ВКП(б) з 1930 року. На службі з 21.10.1929 р. по 26.06.1955 р. До 10.06.1938 р. – помічник оперуповноваженого особливого відділу НКВС Молдавської АРСР, відряджений до УНКВС Київської області. У грудні 1938 р. – березні 1939 р. – начальник Уманської МОСГ. До 22.06.1939 – оперуповноважений 3-го відділу УДБ УНКВС Київської області. 22 червня 1939 р. звільнений в запас. З 06.03.1942 – начальник особливого відділу НКВС 10-ї стрілецької дивізії внутрішніх військ НКВС. ? – 10.05.1943 – ? – начальник відділку особливого відділу НКВС 28-ї армії. На 03.06.1944 – начальник ВКР СМЕРШ 1-ї гвардійської штурмової авіаційної дивізії. Звання: молодший лейтенант державної безпеки (22.03.1936), старший лейтенант державної безпеки (на 05.1943), майор (на 03.1944). Нагороди: Орден Червоної Зірки (10.05.1943), Орден Вітчизняної війни 2-го ступеню (03.06.1944), Орден Вітчизняної війни 1-го ступеню (09.06.1945), Орден Червоної Зірки (05.11.1946), медаль «За перемогу над Німеччиною» (09.05.1945), медаль «За здобуття Кенігсберга» (09.06.1945).

*Георгій Пимонович
Соґолаєв*

Соґолаєв (Саґолаєв) Георгій Пимонович (1900 – ?). Народився в селі Поґоже Тимського повіту Курської губернії в родині селян-бідняків. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1925 року (на 1941 р. – позапартійний). З 03.01.1934 р. – заступник начальника політвідділу по ОДПУ Затишанського цукрового заводу Уманського району. У службовій характеристиці за березень 1937 р. сержанта ДБ Г. П. Соґолаєва відзначалося, що за час роботи заступником начальника політвідділу по УДБ НКВС Затишанського бурякового заводу Уманського району «завів і реалізував агентурні справи «Хижаків», «Грабіжників» та інші. Зараз розробляє антирадянське угруповання з числа працівників колгоспу. Провів низку справ по господарсько-посадовим злочинам»³². З лютого 1937 р. – оперуповноважений Уманського райвідділу НКВС. З квітня 1937 р. – начальник Великополовецького районного відділу НКВС Київської області. З 17.06.1938 р. (29.06.1938 р. прибув до Умані) по 20.10.1939 р. – начальник Уманського районного відділу НКВС. 20.10.1939 р. – звільнений з НКВС. У 1940 р. – начальник школи медичних сестер (м. Умань). Звання: сержант ДБ (09.02.1936 р.).

*Олександр
Сократович Томін*

Томін Олександр Сократович (1901 – ?). Народився в Києві в селянській родині. Освіта середня. Член ВКП(б) з 1924 р. (у 1939 рр. виключений у зв'язку з арештом, поновлений у 1948 р.). У 1920–1924 р. – червоноармієць. У

³² ГДА СБУ, * (м. Черкаси), особова спр. 743, т. 1, арк. 142.

1924 – 1925 рр. – робітник-колодник 10-го лісового заводу (м. Київ). У 1926 – 1929 рр. – завгосп лікарні, Київ. У 1930 – 1931 рр. – завідувач організаційно-інструкторським відділом Вовковинецького райкому КП(б)У. З 1931 р. – помічник уповноваженого економічного відділку Київського оперсектора ДПУ. З 1932 р. – уповноважений Чернігівського облвідділу ДПУ. З 1933 р. – заступник начальника політвідділу МТС по ДПУ, с. Веселинове Одеської області. З 1934 р. – заступник начальника політвідділу МТС по УДБ НКВС (м. Бровари Київської області). З 1935 р. – начальник відділку секретно-політичного відділу УДБ УНКВС по Київській області. З 28.05.1938 р. – начальник 3-го відділу УДБ НКВС Молдавської АРСР. 08.07.1939 р. – звільнений з НКВС. 04.09.1939 р. – заарештований у Києві. 06.02.1941 р. – військовим трибуналом НКВС Київського військового округу засуджений до 6 років позбавлення волі за ст. 206-17 «а» КК УРСР. 13.08.1942 р. достроково звільнений з табору. На 1945 р. – заступник керуючого окремою будівельно-монтажною частиною 354-ї з робочого постачання у Києві. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.), лейтенант ДБ (15.06.1938р.). Нагороджений знаком Почесного працівника ВЧК-ДПУ(XV) (14.08.1938 р.).

**Юхим Іванович
Фомін**

Фомін Юхим Іванович (1908 – ?)
Народився у Кам'янці Катеринославської губернії у селянській родині. Освіта середня. У лавах ВКП(б) з 1931 року В ДПУ з 1933 року. 01.03.35, 20.06.1937–20.06.1937 – помічник оперуповноваженого Василь-

ківського, з 20.6.37 – помічник оперуповноваженого Тальнівського, з 22.04.1938 – начальник Тальнівського районного відділу НКВС. З 01.07.1940 – старший слідчий УНКВС Київської області. 06.10.1942 р. – звільнений з НКВС. Звання: сержант ДБ (23.02.1936 р.).

Фомічев Віталій Миколайович (1899 – ?). Народився у м. Бердянську у сім'ї робітників. В 1937 р. у якості особливого обліковця мобілізований в органи НКВС. Протягом жовтня 1937 р. – березня 1938 р. працював слідчим Уманської міжрайонної оперативної групи. У 1940 р. – начальник відділу збуту «Укрглавфруктовод».

Храпинський Максим (Марк) Абрамович (1906–1942). Народився у м. Липовець Подільської губернії. Звання: сержант ДБ (09.02.1936). До 19.09.1938 р. – начальник Лисянського районного відділу НКВС Київської області. З 19.09.1938 р. – начальник відділку 3-го відділу УДБ УНКВС Київської області. Загинув на фронті.

Чумак Тимофій Трохимович (1905 – ?). Народився в Глухові. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1931 року. З 1937 р. – начальник Маньківського районного відділу НКВС Київської області. З 25.05.1938 р. – начальник Кодимського райвідділу НКВС Молдавської АРСР. Звання: сержант ДБ (09.02.1936), майор ДБ (1945 р.)

Шоломицький Іван Іванович (1903 – ?). Народився у с. Татарівка Сквирського району Київської області. Уповноважений розшуку Маньківського райвідділу міліції НКВС УРСР. У січні 1938 р. відряджений для роботи в Уманській міжрайонній оперативній групі.

Щербина Леонід Семенович (1901 – ?). Народився у с. Покровське Бахмутського повіту Катеринославської губернії в селянській родині. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1925 р. (виключений після арешту). В ДПУ з 1932 р. З 1936 р. – оперуповноважений особливого відділу НКВС 12-ї механізованої бригади. З 1937 р. – оперуповноважений ОВ НКВС 10-ї танкової дивізії. З 1938 р. – оперуповноважений особливого відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії. 21.10.1940 р. – заарештований. 06.02.1941 р. військовим трибуналом НКВС КВО за ст. 206-17 п. «а» КК УРСР засуджений до 3-х років позбавлення волі. Звання: молодший лейтенант ДБ (09.02.1936 р.).

Незважаючи на відносну «самостійність» в оперативній діяльності міжрайонні оперативні групи знаходилися під пильним контролем обласних управлінь НКВС. Так, до Умані постійно приїздило керівництво УНКВС по Київській області: начальники М. Д. Шаров і О. Р. Долгушев; заступник начальника Ісай Бабич; начальник 3-го відділу М. П. Роголь³³ і його помічник І. А. Шарабурін³⁴ (працював більше місяця). Всі вони добре знали і про існування сумновідомої місцевої «лабораторії» (кімнати № 21 в приміщенні райвідділу), де відбувалися масові допити заарештованих³⁵.

Кожна МРОГ укомплектовувалася необхідною кількістю оперативних працівників, забезпечувалася засобами транспорту і зв'язку і в разі потреби підсилювалася підрозділами внутрішніх військ НКВС або міліцейськими формуваннями. Отже, у секретному наказі

Марк Павлович Роголь

наркома внутрішніх справ Єжова № 00447 створена із слідчих, оперативних та інших відповідальних працівників структура для встановлення фактів злочинної діяльності підозрюваних осіб фігурує під назвою «оперативна група». В інших документах НКВС УРСР, датованих другою декадою липня 1937 р., спеціально організоване формування для забезпечення ефективності слідчих дій позначене терміном «міжрайопергрупа»³⁶.

Таблиця 5

Дислокація МРОГ НКВС УРСР у серпні – жовтні 1937 р.³⁷

Область	Адміністративний центр МОГ	Кількість
Вінницька	Бердичів, Вінниця, Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський, Проскурів, Тульчин, Шепетівка	7
Дніпропетровська	Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кривий Ріг, Мелітополь, Олександрія	5
Донецька	Артемівськ, Ворошиловград, Маріуполь, Сталіно, Старобільськ	5
Київська	Біла Церква, Житомир, Київ, Коростень, Новоград – Волинський, Умань, Черкаси	7
Одеська	Кірово, Миколаїв, Одеса, Первомайськ, Херсон	5
Харківська	Ізюм, Кременчук, Куп'янськ, Лубни, Полтава, Суми, Харків	7
Чернігівська	Глухів, Городня, Конотоп, Ніжин, Прилуки, Ромни, Чернігів	7
Молдавська АРСР	Балта, Тирасполь	2
Разом		45

³³ **Роголь Марк Павлович (1903 – 1941)**. Народився в Одесі в родині робітника. Освіта нижча. Перебував у лавах ВКП(б) у 1920 – 1923 рр. (виключений за пиятику) та упродовж 1929 – 1938 рр. В ЧК з 1920 р. З 03.10.1936 р. – заступник начальника УНКВС Молдавської АРСР. З 04.08.1937 р. – начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Київської області. 05.04.1938 р. заарештований. 29.10.1939 р. особливою нарадою НКВС СРСР засуджений до 5 років позбавлення волі. З 01.11.1939 р. перебував на примусовому лікуванні в Київській психіатричній лікарні. 18.10.1941 р. розстріляний німцями у Бабиному Яру. Звання: старший лейтенант ДБ (22.03.1936 р.), капітан ДБ (17.11.1937 р.).

³⁴ **Шарабурін Іван Андрійович (1901 – ?)**. Народився у селі Полинь Рославльського повіту Смоленської губернії. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1921 року. З лютого 1935 р. – секретар Лисянського РК КП (б)У (Київська область). 09.01.1937 р. – прикомандирований до 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР. З 23.04.1937 р. – помічник начальника, а з 20.04.1938 р. – заступник начальника 3-го відділу УДБ УНКВС Київської області. У 10.05.1938 р.–28.11.1939 р. – начальник політвідділу УРСМ НКВС УРСР. У серпні 1938 р. – січні 1939 р. – виконував обов'язки начальника УРСМ НКВС УРСР. Звання: старший лейтенант ДБ (23.04.1937 р.).

³⁵ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 61-63 зв.

³⁶ Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937 – 1938 рр. Ч. 1 / упоряд. С. Кокін, М. Юнге, К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 54–55.

³⁷ Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937–1938 рр. Ч. 1 / упоряд. С. Кокін, М. Юнге, К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010, т. 1, С. 58.

45 так званих «адміністративних центрів» МРОГ мали неоднакові оперативні можливості, оскільки працювали в містах, в яких функціонували різні за статусом відділи НКВС (обласні управління, окружні відділи, міські відділи, районні

відділи» (таблиця 6). Потребує подальшого уточнення кількість районів, які перебували в зоні оперативної діяльності окремо взятої МРОГ. Відомо, що у 1937 р. Уманська МРОГ обслуговувала 17 районів, а в 1938 р. – 16 районів³⁸.

Таблиця 6

Класифікація адміністративних центрів МРОГ

Орган НКВС	Міста	Кількість
Обласне УНКВС	Вінниця, Дніпропетровськ, Київ, Одеса, Сталіно, Харків, Чернігів, Тирасполь	8
Окружний відділ НКВС	Житомир, Кам'янець-Подільський, Коростень, Могилів-Подільський, Новоград-Волинський, Проскурів, Старобільськ, Шепетівка	8
Міський відділ НКВС	Артемівськ, Бердичів, Ворошиловград, Запоріжжя, Кірово, Кривий Ріг, Кременчук, Маріуполь, Миколаїв, Полтава, Суми, Херсон.	12
Районні відділи НКВС	Балта, Біла Церква, Глухів, Городня, Ізюм, Конотоп, Куп'янськ, Лубни, Мелітополь, Ніжин, Олександрія, Первомайськ, Прилуки, Ромни, Тульчин, Умань, Черкаси	17

Слід відзначити, що 15 з 17 міст, в яких працювали районні відділи НКВС (за виключенням міст Городня та Олександрія), які до 1930 р. були адміністративними центрами округ УСРР, а м. Балта – столицею Молдавської АРСР. До того ж,

без урахування 7-ми обласних центрів УРСР, в 14-ти центрах МРОГ розташовувалися особливі відділи (ОВ) НКВС військових частин, співробітники яких періодично долучалися до ведення слідства:

Таблиця 7

Особливі відділи ГУДБ НКВС корпусів і дивізій, які розміщувалися в адміністративних центрах³⁹

Адміністративний центр МРОГ	ОВ ГУДБ НКВС
Артемівськ	80-га стрілецька дивізія
Бердичів	13-га кавалерійська дивізія
Біла Церква	62-га стрілецька дивізія
Житомир	8-й стрілецький корпус, 44-га стрілецька дивізія, 2-га кавалерійська дивізія; 5-та кавалерійська дивізія, 56-та винищувальна бригада
Коростень	46-га стрілецька дивізія
Кривий Ріг	41-а стрілецька дивізія
Лубни	75-га стрілецька дивізія
Миколаїв	15-та стрілецька дивізія
Новоград-Волинський	14-та кавалерійська дивізія, 12-та механізована бригада
Полтава	25-га стрілецька дивізія
Проскурів	1-й стрілецький корпус, 1-ша кавалерійська дивізія, 17-та механізована бригада
Умань	99-га стрілецька дивізія
Черкаси	58-ма стрілецька дивізія
Шепетівка	7-й кавалерійський корпус, 15-та механізована бригада

³⁸ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 95.

³⁹ ГДА СБУ, ф. 9, спр. 7, арк. 315 – 320.

Ймовірно, що підставою для визначення місця дислокації МРОГ у тому чи іншому населеному пункті була наявність установ виконання покарань, слідчих ізоляторів та близькість оптимальних по відстані залізничних та автомобільних шляхів. Місто Умань у повній мірі відповідало зазначеним параметрам відбору для осідку МРОГ (зручне географічне розташування райцентру, який знаходився на перехресті важливих транспортних артерій та функціонуюча тюремна установа).

Міжрайонні оперативні слідчі групи НКВС у відомчих документах називалися по різному: «опергрупа», «міжрайоперслідгрупа», «оперслідгрупа»⁴⁰. Слід відзначити, що одночасно з розгортанням у серпні 1937 р. МРОГ, при облвідділах НКВС у добу Великого терору продовжували діяти самостійні слідчі та оперативно-слідчі групи, які виконували різні спецзавдання. Нормативних актів, які б відображали структуру, функції окремих слідчих і слідчо-оперативних груп у період 1937–1938 рр. авторами даного дослідження не виявлено.

Відомо, що до складу МРОГ також входили оперативно-слідчі групи, які можна було поділити на 2 типи: «цільові» та «територіальні» (проведення слідчих (розшукових) дій у межах конкретного територіального сектора). «Цільові» групи розрізнялися по напрямкам оперативної діяльності: по лінії 4-го (секретно-політичного) відділу (розробка троцькістів і правих, колишніх членів «антирадянських партій», «буржуазних націоналістів», «церковників») та 3-го (контррозвідального) відділу (виявлення «шпигунів», «повстанців», проведення «національних» операцій). Зазвичай порушені карні справи по лінії 4-го відділу «опрацьовувалися» на засіданнях судової трійки при обласному управлінні НКВС, а кримінальні провадження по лінії 3-го відділу оформлювалися у вигляді так званих альбомів і розглядалися у Москві так званою «двійкою» (представником НКВС СРСР і Прокуратури СРСР).

У складі Уманської МРОГ у серпні 1937 р. – лютому 1938 р. існувало 3 оперативно-слідчі групи: по лінії особливого відділу УДБ НКВС Київської області; контррозвідального відділу (очолював спочатку Любинецький, а згодом Томін⁴¹); по лінії секретно-політичного відділу (протягом липня 1937 р. – березня 1938 р. нею керував оперуповноважений 4-го відділку Уманського райвідділу НКВС **Антон Андронович Данилов**, заслугою якого на жовтень 1937 р. було: «розгром право-троцькістських формувань на Уманщині та в інших районах Київської області», викриття «українського с.-р. (соціал-революційного – авт.) комітету на Уманщині»; ліквідація керівництва УПСР і повстанських есерівських низівок Умань – Бабанка»⁴².

*Антон
Андронович
Данилов*

*Іван Андрійович
Мишко*

У лютому 1938 р. начальник Ладижинського райвідділу НКВС **Іван Андрійович Мишко** рапортував, що у другій половині 1937 р. він протягом 3-х місяців і 10 днів працював в МРОГ по лінії 4-го відділу, причому один місяць був старшим групи. За час перебування Мишка в Умані чотирма співробітниками було закінчено «250 справ колишніх учасників контрреволюційних організацій, правих, лівих, есерів націоналістів». Він також хвалився тим, що «за грубими моїми підрахунками ... мною особисто спочатку і до кінця було закінчено 125 справ на 145 чоловік. Крім того всі справи по РВ НКВС доводилося самому писати основні протоколи та обвинувачувальні висновки»⁴³.

⁴⁰ Реабілітовані історією. Черкаська область. Книга перша, Сміла, Тясмин, 2006. С. 297.

⁴¹ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 37-38.

⁴² ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 27970с, т. 2, арк. 33.

⁴³ ГДА СБУ, ф. 12, спр. 4303, арк. 26 – 26 зв.

Працювати І. Мишку доводилося «не лише за совість, а й за страх», оскільки саме начальник Великополовецького райвідділу НКВС Георгій Согалаєв подав до УНКВС Київської області заяву: «Я заявляв і тисячу разів ще буду заявляти, що Мишко є членом контрреволюційної організації правих». І хоча 24 листопада 1937 р. Борисов рапортував Шарову, що «жодних зв'язків ідеологічного толку» Мишка з членами контрреволюційної організацією не виявлено, ладиженський чекіст, як тоді казали «був замазаний», службова перевірка тривала і остаточно він був виправданий лише у серпні 1939 р.⁴⁴

Відзначимо, що після від'їзду Борисова наприкінці 1938 р. посада начальника Уманського райвідділу НКВС офіційно була вакантною до 17 червня 1938 р. – дня призначення Согалаєва, Останньому не довірили керівництво Уманською МРОГ і він безпосередньо підпорядковувався спочатку Козаченку, а потім Івану Бабичу.

Як свідчать архівні документи при Уманській МРОГ існувала окрема слідча підгрупа, сформована з начальників райвідділів НКВС (у розпал масових арештів було прийнято рішення арештованих осіб із різних міст та селищ, які входили до оперативного сектора, етапувати до Уманського райвідділу НКВС). Так, начальник Підвисоцького райвідділу НКВС Андріан Петрович Глибоковський у реляції про виконання у другому півріччі 1937 р. оперативних завдань, очолюваного ним підрозділу, зауважив, що з 4 вересня по 27 грудня 1937 р. працював в Уманській МРОГ «винятково на допитах арештованих з тривалими перервами на протязі, яких підготовлено і арештовано по Підвисоцькому району різного роду контрреволюційного елементу 99 осіб, які засмічували

*Андріан Петрович
Глибоковський*

колгоспи та різні установи району... По Підвисоцькому району ліквідовані 2 агентурні розробки «Приятелі» і «Сектанти». По обом розробкам фігурант-ватажки (6 осіб) розстріляні»⁴⁵.

У ході реалізації «куркульської», «польської», «німецької» операцій восени 1937 р. в Уманській тюрмі опинилось понад 1000 заарештованих громадян. Для роботи з таким численним контингентом міжрайонній оперативній групі бракувало слідчих та кімнат в Уманському райвідділі НКВС. На вимогу керівництва МРОГ про відрядження до Умані достатньої кількості слідчих, з управління НКВС по Київській області у розпорядження місцевої оперативно-слідчої групи по лінії контррозвідувального відділу були направлені працівники, які раніше не мали жодного відношення до слідства, а саме: співробітники відділу місць ув'язнення наркомату внутрішніх справ, обліковці з цивільних установ, курсанти шкіл міліції, та школи Управління держбезпеки. Проблему з дефіцитом слідчих по лінії секретно-політичного відділу Управління НКВС у Київській області запропонувало розв'язати за допомогою Уманського райкому КП(б)У. У стислі терміни до Уманського райвідділу НКВС було мобілізовано 10 членів ВКП(б) з місцевої парторганізації.

Велика кількість кримінальних справ, текучість кадрів спонукала Томіна вдатися до нововведень у порядок проведення досудового розслідування. За його ініціативи було створено групу оперативного обліку, запроваджено спеціальну картотку заарештованих осіб. Для забезпечення відпочинку слідчих та подолання «кризи робочих кімнат» персонал було переведено на «спарену по кімнатах восьмигодинну зміну». Враховуючи правову безграмотність значної кількості слідчих і жорсткі терміни розгляду та оформлення кримінальних справ, Томін розділив досудове розслідування на окремі етапи з вивільнення кваліфікованих слідчих від виконання окремих специфічних видів робіт (катування в'язнів, підшивка та

⁴⁴ ГДА СБУ, ф. 12, спр. 4303, арк. 28.

⁴⁵ ГДА СБУ (м. Кропивницький), особова справа 7668, ч. 1, арк. 1-1зв.

нумерація справи, підготовка обвинувального висновку тощо)⁴⁶. Кожному слідчому Томін встановив щоденну норму – оформлення 5–7 протоколів «щиросердних показів» заарештованих осіб⁴⁷. Для того щоб отримувати від заарештованих громадян швидкі та «потрібні» показання у приміщенні райвідділу НКВС в кімнаті № 21 була організована так звана «лабораторія», під керівництвом начальника Маньківського райвідділу міліції Григорія Петрова. Специфіку роботи «лабораторії» описав у часи «беріївської відлиги» начальник райвідділу міліції Підвисоцького району Київської області Фрол Акімов: «в кімнаті № 21 «кололи» заарештованих... «Колка» полягала тому, що заводилися в кімнату осіб 15 і один з співробітників диктував, а заарештовані писали, що він говорив, а якщо хто відмовлявся писати, то брали стілець і одною ніжкою підкладавали під пахву заарештованого, називаючи це «термометром» і заставляли стояти цілодобово, а потім хто-небудь підходив до цього заарештованого бив кулаком...Після того як заарештовані проходили кімнату № 21, вони розподілялися між слідчими, які вже завершували на них справи. Якщо заарештований не «розколювався» то його з 21 кімнати не випускали»⁴⁸. Про тортури та приниження громадян у стінах Уманського райвідділу НКВС у січні 1939 р. детально розповів у листі до Йосипа Сталіна в'язень Євген Заянчковський: «В Уманському РВ НКВС «упертих» заарештованих дубасили дровиняками, пивними пляшками, ніжкою від стільця, проволочними батогами, молотками, чобітьми... організувалися групові тортури»: поїздка до Гітлера», «поїздка в Польщу», «качання керосину», взаємне побиття заарештованих заарештованими і т. п. З метою «раціоналізації» весною 1938 р. заарештовані колгоспники, робітники, вчителі, лікарі, агрономи, інженери викликались групами по 20-30 осіб в «знамениту» кімнату № 21, очолювану ПЕТРОВИМ і

насильно примушували до показів про те, що вони перебували в к. р. повстанській організації»⁴⁹.

Отже, міжрайонні оперативні групи концентрували свої основні зусилля як на арештах «неблагонадійного елемента», так і на підготовці слідчих справ на розгляд Трійки НКВС, Особливої наради НКВС, Військової колегії Верховного Суду СРСР гласних судів. Після розгляду кримінальних справ надзвичайними позасудовими органами МРОГ отримували окреме завдання виконати смертні вироки згідно рішень згаданих інстанцій. Для процедури умертвлення «ворогів народу» формувалася як правило розстрільна команда на чолі з комендантом або начальником тюрми НКВС.

*Самійло
Мойсейович
Абрамович*

Вдалося з'ясувати, що до «основного складу» розстрільної команди Уманської МРОГ упродовж 1937–1938 рр. входили 11 осіб: Самійло Абрамович – начальник тюрми; Олександр Томін – начальник слідчої частини, згодом керівник Уманської МРОГ; Петро Верещук – фельд'єгер Уманського райвідділу

НКВС; Гладков – кучер Уманського райвідділу НКВС; Антон Данилов – оперуповноважений 3-го відділку УДБ Уманського райвідділу НКВС; Микола Зудін – шофер Уманського райвідділу НКВС; Карпов – комендант Уманського райвідділу НКВС, Омелян Кравченко – вахтер Уманського райвідділу НКВС; Григорій Петров – начальник Маньківського райвідділу міліції; Іван Піванов – оперуповноважений особливого відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії РСЧА; Леонід Щербина – оперуповноважений особливого відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії

⁴⁶ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 5, арк. 316.

⁴⁷ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 55.

⁴⁸ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 101.

⁴⁹ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 293.

РСЧА⁵⁰. Інколи до процедури розстрілів долучалися: Григорій Блінкін – оперуповноважений Ладижинського РВ НКВС⁵¹; Тихон Калачевський – оперуповноважений особливого відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії⁵²; Давид Левін – оперуповноважений Уманського райвідділу НКВС⁵³; Омелян Наконечний – оперуповноважений особового відділу НКВС 99-ї стрілецької дивізії РСЧА⁵⁴; Борис Нейман – оперуповноважений Чорнобильського райвідділу НКВС⁵⁵.

Для виконання вироків був пристосований підвал на території господарського двору Уманського райвідділу НКВС під клубом із 3-х кімнат і окреме приміщення колишньої взуттєвої майстерні, розташованої неподалік від підвалу. Підготовку до виконання розстрілів проводив начальник уманської в'язниці Самійло Абрамович. З метою конспірації «операції по ліквідації ворогів народу» Абрамович повідомляв ув'язненим, приреченим на смерть, що їх готують відправити на етап, фотографував обличчя та вантажівкою доправляв з тюрми до приміщення колишньої взуттєвої майстерні. Перед розстрілом керівник Уманської МРОГ Борисов особисто ідентифікував засуджених до смертної кари громадян за анкетними даними та фотографіями. Після скрупульозної перевірки чекісти по одному відводили засуджених до підвалу, де і виконувалися вирокі⁵⁶. Кат Самійло Абрамович перед розстрілом наносив спеціальною киянкою удари по шиї жертви, а потім стріляв у потилицю. Про виконання «виключно відповідального завдання» (так у чекістських документах позначалася процедура розстрілу) члени бригади практикували мародерство, присвоювали гроші, цінності, одяг, золоті зубні коронки умертвлених осіб, вчиняли наругу над тілами жінок.

Постанова РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. «Про арешти,

прокурорський нагляд та ведення слідства», а також наказ наркома НКВС СРСР Л. Берії від 28 листопада 1938 р. «Про порядок здійснення постанови РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р.» загальмували масштабну хвилю репресій. За нових реалій діяльність міжрайонних оперативних груп буде зведена нанівець, а в 1939 році основний ланцюг репресивної системи на низинному рівні буде розформовано.

Висновки. В умовах посилення репресивних заходів в 1937 р. в кулуарах центрального апарату НКВС СРСР постало питання щодо пошуку оптимальної структури в межах обласного управління держбезпеки з метою удосконалення проведення «масових операцій». Необхідний контрукт постав в ході реалізації «куркульської операції» наприкінці літа 1937 року під назвою міжрайонні оперативні групи., які формувалися переважно з працівників обласного апарату по лінії 3-го та 4-го відділів ГУДБ та і місцевих райвідділів НКВС. На оформлення МРОГ та визначення їх штатної чисельності впливала низка факторів, пов'язаних із оперативною ситуацією в регіоні. У своїй діяльності МРОГ зосередилися на арештах та фальсифікації кримінальних справ на осіб, нібито причетних до «шпигунсько-троцькістських, правих, військово-фашистських, націоналістичних та інших антирадянських сил» в Україні. Кількість діючих МРОГ в НКВС УРСР після адміністративно-територіальних перетворень у 1937–1938 рр. потребує подальших досліджень. З'ясування точного місця дислокації МРОГ у добу Великого терору є вкрай важливим, так як в таких осідках радянських спецслужб відбувалися розстріли та здійснювалися таємні поховання страчених «ворогів народу».

⁵⁰ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 155.

⁵¹ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 190 зв.–191.

⁵² ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 3, арк. 129.

⁵³ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 190 зв.–191.

⁵⁴ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 1, арк. 208 зв.

⁵⁵ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 1, арк. 46.

⁵⁶ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 38195, т. 4, арк. 40 зв.–41.

References

1. Bazhan, O. (2016). *Vertykal teroru: diialnist Umanskoj mizhraionnoi operatyvno-slidchoi hrupy NKVS u 1937–1938 rokakh* // Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky, 2016. t. 182, 41-48. [in Ukrainian].
2. Kokin, S., Iunhe, M. (Ed.). (2010). *Velykyi teror v Ukraini: «Kurkulska operatsiia» 1937 – 1938 rr.* Ch.1 K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiiia» [in Ukrainian].
3. Vyola, L. (2015). *Delo Umanskoho raionnoho otdela* // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB, 2, 180–223. [in Russian].
4. Zolotarov, V. (2007). *Diialnist orhaniv radianskoj derzhbezpeky zi zdiisnennia «kurkulskoj operatsii» u Kharkivskii oblasti (1937–1938 rr.)* // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB, 1, 158–171.

DOI: 10.15407/kraieznastvo2024.02.095

УДК 94(477.46) «1932/1933»:343.619.911

Андрій Загорулько (м. Київ)

доктор філософії за спеціальністю
«Публічне управління та адміністрування»,

начальник управління медіа-моніторингу
та аналітичного супроводження

Департаменту комунікацій МВС України

E-mail: a.zahorulko@mvs.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5604-3953>

Анна Білай (м. Київ)

заступник начальника управління медіа-
моніторингу та аналітичного супрово-
дження Департаменту комунікацій МВС
України

E-mail: a.bilai@mvs.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2177-2494>

Маріна Харабара (м. Київ)

головний спеціаліст відділу аналітичного
супроводження управління медіа-моні-
торингу та аналітичного супроводження
Департаменту комунікацій МВС України

E-mail: m.kharabara@mvs.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6073-3345>

Факти канібалізму у 1933 році на території району імені Петровського (Городищенського) Київської області за матеріалами Галузевого державного архіву МВС

У статті простежено пік смертності під час Голодомору 1932–1933 рр. в населених пунктах району ім. Г. І. Петровського (Городищенського) Київської області за матеріалами справ фонду № 32 «Кримінальні справи судових та позасудових органів» Галузевого державного архіву МВС (далі – ГДА МВС) України. Зазначено, що виявлені документи є важливою частиною доказової бази під час встановлення факту злочину геноциду проти українського народу у 1932–1933 роках. На основі опрацювання архівних кримінальних справ щодо випадків канібалізму проведено аналіз та зроблено узагальнення щодо специфіки ведення справ репресивними органами комуністичного тоталітарного режиму, а також щодо складу засуджених.

Ключові слова: Голодомор 1932–1933 рр., геноцид, архівні документи та матеріали, кримінальні справи.